

مقاله پژوهشی:

تبیین مؤلفه‌های مؤثر در آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی

۲۰.۱۰۰۱.۱.۳۳۲۹۲۵۳۸.۱۴۰۱.۱۲.۴۶.۷.۲

عظیم علیزاده^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۵

چکیده

آینده‌پژوهی راهبردی در امنیت داخلی با توجه به روند شتابان تغییرات محیطی با ویژگی‌های چون ابهام، پیچیدگی، عدم قطعیت و پویایی، اهمیت روزافزونی دارد. در این پژوهش از روش‌های کمی و کیفی (آمیخته)^۲ برای تحقق اهداف پژوهش، بهره‌جسته‌ایم. در بخش کیفی بر اساس مطالعه دقیق تمامی اسناد خارجی و داخلی و انجام مصاحبه‌های عمیق با ۱۴ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان، تمامی مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی امنیت داخلی، استخراج شده‌اند. در فاز بعد به اعتباریابی مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی امنیت داخلی و تعیین اهمیت آن‌ها به کمک میانگین رتبه با آزمون فریدمن و معادلات ساختاری با اخذ نظرات ۴۰ نفر از خبرگان مجرب پرداخته شده است. میزان آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تحقیق به ترتیب معادل ۰/۷۸۲ و ۰/۷۹۱ است.

در یافته‌های تحقیق به رتبه‌بندی عوامل از دیدگاه خبرگان در عامل توصیف و تحلیل و تفسیر شامل شناخت روندهای جهانی، منافع و قدرت کنشگران بین‌المللی و منطقه‌ای، راهبرد و دکترین قدرت‌ها و تهدیدکنندگان، توانمندی و اهداف تهدیدکنندگان، روندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، غیره سطح ملی، ارزش‌های کشور، ظرفیت‌ها و منابع ملی، باور و طرز تفکر مردم، اندیشه‌های امنیتی، اصول و دکترین امنیتی، اهداف و سیاست‌های کلان انتظامی - امنیتی کشور و در عامل تصمیم‌گیری راهبردی، مؤلفه‌های تعیین قلمرو، دیدبانی، روندپژوهی، تحلیل علی لایه‌ای، تحلیل عوامل کلیدی و پیشران‌ها، شناسایی علایم ضعیف تغییر، ترسیم چشم‌انداز، فناوری کلیدی، تدوین سناریوها، تدوین سناریوهای شگفتی‌ساز، راهبردهای پابرجا، راهبردهای منعطف و موردی، پس‌نگری، تدوین طرح راهبردی پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: آینده‌پژوهی، راهبردی، امنیت داخلی

۱. دکتری مدیریت راهبردی آینده‌پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی و عضو هیئت علمی

a.alizadeh.phd@gmail.com

۲. Mixed Method

مقدمه

تحولات در حوزه امنیت داخلی در سال‌های اخیر در شناسایی تحولات و تهدیدات محیطی اعم از تأثیر ناآرامی‌ها و اغتشاشات، تحریم‌ها در سطح داخلی و اختلاف نظر خبرگان و کارشناسان این حوزه، تهدیدهای ترکیبی و پیچیده دشمن با تمرکز بر امنیت داخلی و اجرای پروژه انفجار از درون و تلاش برای براندازی و تغییر نظام نمایانگر نیازمندی‌های بیش‌ازپیش این حوزه به آینده-پژوهی است تا اطمینان حاصل شود که کلیه اقداماتی که برای تعیین اهداف و راهکارهای دستیابی به آن‌ها با توجه به منابع و مقدرات لازم است صورت پذیرفته است و از اعتبار لازم برخوردار است و درعین حال انعطاف‌پذیری لازم و سرعت عمل در تطبیق با شرایط جدید را نیز دارا باشد. ابهام، پویایی، پیچیدگی و عدم قطعیت محیط و لزوم سرعت عمل و انعطاف‌پذیری در برخورد با محیط به سرعت در حال تغییر و وجود تهدیدات گوناگون در کنار آسیب‌پذیری‌های متعدد، ضرورت غیرقابل انکاری را برای آینده‌نگاری راهبردی امنیتی رقم زده است. روشن است که برای آینده‌پژوهی مناسب شناسایی عوامل راهبردی مؤثر بر امنیت داخلی، برای جلوگیری از غافلگیری راهبردی ضرورت دارد تا اطمینان حاصل شود که کلیه اقداماتی که برای تعیین اهداف و راهکارهای دستیابی به آن‌ها با توجه به منابع و مقدرات لازم است صورت پذیرفته است و از اعتبار لازم برخوردار است.

بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق

ریشه امنیت در لغت از امن و ایمنی است که به مفهوم اطمینان، آرامش در برابر خوف و ترس و نگرانی و ناآرامی است؛ به عبارت دیگر امنیت را به اطمینان و فقدان خوف تفسیر، تعریف و ترجمه نموده‌اند (مهری، ۱۳۸۱: ۷۷). امنیت یکی از دل‌نگرانی‌های همیشگی انسان بوده و عمده این تهدیدهای داخلی می‌تواند شامل سیاسی (شورش، تجزیه‌طلبی، خودمختاری و غیره)، اقتصادی (نابسامانی‌ها و بحران‌های حاد اقتصادی و غیره)، نظامی (کودتا و غیره)، اجتماعی (اغتشاشات، آشوب‌های شهری و غیره)، فرهنگی (تهاجم فرهنگی و جنگ نرم و غیره) باشند. هرکدام به‌نوعی حاکمیت سیاسی، هیئت حاکمه و دولت را تحت فشار و مورد تهدید قرار می‌دهند. تأمین امنیت داخلی یعنی خنثی کردن عوامل تهدیدکننده داخلی و کاهش آسیب‌پذیری‌های امنیت یک کشور

که عبارت است از میزان ثبات داخلی که هر کشور از آن برخوردار می‌باشد (جمشیدیان، ۱۴۰۰: ۷)؛ لذا امنیت داخلی به وضعیتی گفته می‌شود که در آن سازمان حکومت و مناسبات درونی آن ضمن اطمینان از استمرار بقا از تهدیدات و خطرات بالفعل و قریب‌الوقوع مصون و نسبت به موجودیت خود احساس ناامنی و خطر نداشته باشد. (مرادیان، ۱۳۸۵: ۲۴) در نتیجه، امنیت داخلی عبارت است از امنیتی که به حوزه قدرت و حوزه سیاست برمی‌گردد که شامل ساختار حکومت، نهادهای حکومتی به‌ویژه نهادهای برقرارکننده نظم و امنیت داخلی، رهبران نظام و مجموعه مشتریک ارزش‌ها، اصول، هنجارهای مشروعیت‌ساز قدرت، اصول و رویه‌های ثبات در حاکمیت، توانایی حفظ اقتدار و نظارت و اجرای قواعد و مقررات انتظام بخش می‌باشد (جمشیدیان، ۱۴۰۰: ۳۷).

راهبرد از نظر مفهومی می‌تواند به‌عنوان یک طرح و نقشه،^۱ مدل،^۲ موضع،^۳ چشم‌انداز^۴ و صف‌آرایی و مانور^۵ باشد؛ همچنین راهبرد مجموعه‌ای از رهنمودها است که برای مقابله با رویدادی خاص در آینده پیش‌بینی می‌شود. راهبرد «هنر ایجاد سازگاری، تعامل و هم‌افزایی بین عوامل و منابع مختلف درونی و بیرونی با حفظ ویژگی دورنگری، آینده‌نگری و انعطاف‌پذیری در راستای آرمان‌ها و منافع حیاتی» است (میتزبرگ، ۱۳۶۷: ۴۵). مفهوم راهبرد در آینده‌پژوهی مبتنی بر مکتب پست‌مدرن در مدیریت و مدیریت راهبردی است که در آن راهبرد، یک کولاژ^۶ است. کولاژ استعاره مناسبی برای نمایش یک سناریو است که ترکیبی از روندها، اقدامات، تصورات و رویدادها است. در نگاه پست‌مدرن به‌جای راهبردهای مشخص که مناسب شرایط تعریف شده است نیاز به دامنه‌های منعطف و ترکیبی برای عمل است. این نیاز را با سناریونویسی می‌توان به‌خوبی پاسخ داد. سناریوها به‌عنوان بستری برای خلق راهبردهای گوناگون هستند که هر کدام می‌توانند متناسب با شرایط و اقتضائات گوناگون پدید آیند. راهبرد در سناریوها ترکیبی بهینه و

-
۱. Plan
  ۲. Pattern
  ۳. Position
  ۴. Perspective
  ۵. Ploy
  ۶. Collage

گزاره‌ای واقع‌نما از سه عنصر «باید» «خواسته» و «توان اقدام» است که در چهارخانه صلیب سناریوها جای گرفته و با توجه به سناریوهای پیش روی، راهبردهای مناسب را طراحی می‌کند (لیندگران و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۷).

مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی باید در یک فرایند و جریان منسجم و تکاملی شکل گیرد و ضمن توجه به آرمان‌ها و ارزش‌های ملی مبتنی بر منافع ملی باید اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و غیره و روند تغییرات و تحولات آن‌ها در آینده مورد نظر قرار گیرد تا نقاط قوت، ضعف، قابلیت‌ها و آسیب‌پذیری‌های تشخیص و مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده شوند؛ نقاط قوت و قابلیت‌ها، نقاط ضعف و آسیب‌پذیری‌ها تعیین و با توجه به اثرات مثبت یا منفی آن‌ها به‌عنوان مبنا در تهیه و تدوین اهداف، سیاست‌ها و راهبردها و فعالیت‌ها اقدام شود.

سازمان‌های متولی امنیت داخلی اعم از شورای عالی امنیت ملی، شورای امنیت کشور، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی، وزارت اطلاعات، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و غیره نه تنها سعی دارد به نظام سیاسی در تصمیم‌گیری‌های حساس و حیاتی کمک کند بلکه باید زمینه‌ها و بسترهای آسیب، تهدید و بحران در کشور را در داخل مورد شناسایی قرار داده و برای رفع آن‌ها اقدام کند. به این دلیل آینده‌نگری برای امنیت داخلی حیاتی و ارزشمند است و غفلت از این مهم به‌واسطه حساس بودن مسایل امنیت داخلی، ممکن است به صدمات غیرقابل جبران و فروپاشی نظام سیاسی در میان یا بلندمدت بینجامد؛ لذا آینده‌نگری در این بخش، پاسخی به نیازهای کشور و فشار محیطی است که با هدف روزآمد کردن دانش شناخت و تحلیل و تفسیر عوامل محیطی، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و تدوین راهبردهای مواجهه انجام می‌شود. به‌همین منظور تفکر درباره آینده برای فعالیت‌ها و اقدامات کنونی حوزه امنیت داخلی امری ضروری است. فرماندهان و مدیران مرتبط با امنیت داخلی برای آنکه عاقلانه عمل کنند، باید نسبت به پیامد اقدامات خودآگاهی و شناخت کافی داشته باشند و واکنش دیگران و نیروهای خارج از کنترل خود را بدانند. این پیامدها تنها در آینده خود را نشان می‌دهند.

تحقیق حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی به رشته تحریر درآمده است و نتایج تحقیق با ارائه خطوط راهنما به اجرای آینده‌نگاری اثربخش در حوزه امنیتی کمک می‌کند؛ لذا تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که عناصر و مؤلفه‌های آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی کدامند؟ که به این منظور به شناسایی و تبیین مؤلفه‌های مؤثر در فرایند آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی پرداخته شده است. به این منظور اقتضائات حوزه امنیت داخلی در جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- رویکرد ترکیبی تهدیدمحور (به دلیل داشتن تهدید عمده براندازی و بروز اغتشاش) و قابلیت‌محور (وجود تهدیدهای نوظهور)؛
- توجه و اهمیت شناخت دائم برای دستیابی به فرض‌ها و برنامه‌های ضد امنیتی؛
- رویکرد بدبینانه به بروز تهدید و آمادگی دائم؛
- لزوم توجه به اسناد بالادستی حوزه امنیت داخلی؛
- وابستگی و تأثیرات متقابل میان بخش امنیتی و حوزه عمومی جامعه و توجه به ملاحظات اجتماعی در تصمیمات بخش امنیتی؛
- لزوم داشتن دید جامع و سیستمی و توجه هم‌زمان به مسایل از منظرهای گوناگون؛
- لزوم آمادگی طرح‌های اقدام برای پاسخگویی عملیاتی به تهدیدها؛
- لزوم یادگیرندگی سریع فرماندهان و مدیران و به‌روزرسانی تجربیات و دیدگاه‌های پیشین؛
- اهمیت شناخت دقیق و تعمیق در آن به منظور برنامه‌ریزی اثربخش به منظور پیچیدگی، عدم قطعیت و ابهام در محیط امنیتی؛
- توجه جدی به به‌روزرسانی تحلیل‌ها متناسب با دریافت مسایل جدیدتر و به‌روزرتر آینده‌های بدیل؛
- تعدد کنشگران و لزوم گستردگی برنامه آینده‌نگاری؛

- وابستگی شدید آینده‌نگاری امنیتی و روش‌های آن به داده‌های آماری و تاریخی و تشکیل سازمان‌های اطلاعاتی به این منظور؛
- توجه توأمان به روندهای بلندمدت و رویدادهای شگفتی‌ساز و اهمیت ویژه نشانه‌های ضعیف و شگفتی‌سازها؛
- توجه هم‌زمان به دیدگاه کوتاه‌مدت و عملیاتی تهدید فعلی و دیدگاه بلندمدت مبتنی بر تهدید.

در نتیجه ابهام، پویایی، پیچیدگی و عدم قطعیت محیط و لزوم سرعت عمل و انعطاف‌پذیری در برخورد با محیط به سرعت در حال تغییر و وجود تهدیدات گوناگون در کنار آسیب‌پذیری‌های متعدد، ضرورت غیرقابل انکاری را برای آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی رقم زده است و سازمان‌ها و نهادهای مسئول در امنیت ملی نه تنها سعی دارند به نظام سیاسی در تصمیم‌گیری‌های حساس و حیاتی کمک کند بلکه باید زمینه‌ها و بسترهای آسیب، تهدید و بحران در کشور را چه از داخل و چه از بیرون مورد شناسایی قرار داده و برای رفع آن‌ها اقدام کند. به این دلیل آینده‌نگری برای آن‌ها حیاتی است و غفلت از این مهم به واسطه حساس بودن مسایل امنیتی، ممکن است به صدمات غیرقابل جبران بینجامد؛ لذا آینده‌پژوهی در این حوزه پاسخی به نیازهای سازمانی و فشار محیطی است که با هدف روزآمد کردن دانش اداره سازمان، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و تدوین راهبردهای بلندمدت انجام می‌شود؛ بدین منظور توانمندی کشور در شناسایی مؤلفه‌های اصلی آینده‌پژوهی راهبردی در امنیت داخلی به‌منزله یکی از ارکان نرم‌افزاری آنکه توانایی پوشش محیطی و رصد تهدیدها و چالش‌ها، شناخت آینده و ویژگی‌های آن، شناخت محیط، بازیگران، منافع، ظرفیت و قابلیت‌ها، عوامل کلیدی، پیران‌ها و عدم قطعیت‌ها و غیره را داشته باشد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا از غافلگیری راهبردی جلوگیری شود.

پیشینه تحقیق

مقصود از پیشینه تحقیق این است که پشتوانه و زمینه‌ای برای پژوهش فراهم آورد و پلی بین پروژه تحقیقاتی و وضع فعلی باشد که بتواند شناخت بیشتری درباره موضوع مورد تحقیق و الزامات آن در آینده ایجاد کند (عرفانی‌راد، ۱۳۹۴: ۱۲).

جدول شماره ۱- بررسی پیشینه تحقیق

ردیف	عنوان	ماهیت	محقق	نتیجه و توضیحات
۱	چند پروژه شامل دیدبانی محصولات صنعتی، روند پژوهی، اولویت گذاری پابرجا، سناریونویسی در بحران سوریه و غیره	پروژه	پدرام و همکاران	گزارش های راهبردی به منظور سیاست گذاری و تصمیم گیری در حوزه های راهبردی دفاعی بر اساس نتایج پروژه ها
۲	بررسی، شناسایی و طراحی مدل اقتضایی مناسب آینده نگاری	پروژه	مؤسسه صنایع دفاعی	بررسی مؤلفه ها و مقیاس یک پروژه آینده نگاری و متغیرهای تأثیرگذار بر آن.
۳	بررسی تطبیقی و ترازبایی در نظام های آینده پژوهی شش کشور	پروژه	کرامت زاده و همکاران	مطالعه تطبیقی و ترازبایی در نظام های آینده- پژوهی شش کشور، پیشنهاد نظام مناسب برای آینده نگاری در ایران
۴	تدوین مدل مناسب آینده پژوهی در نهاجا	پروژه	رضا یوسفی	مدل مناسبی برای آینده پژوهی در نهاجا با هدف جلوگیری از غافلگیری راهبردی با عنایت به سرعت و پیچیدگی تغییرات
۵	ارائه مدل دیدبانی هوشمند با توجه به تهدیدات آینده قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیا (ص)	پروژه	علی اصغر جمالی	ارائه مدل مناسب در حوزه دیدبانی هوشمند قرارگاه پدافند خاتم الانبیا (ص)
۶	بررسی و تدوین مدل آینده- پژوهی در نزاجا	پروژه	محمود ضمیری	بررسی مفاهیم و مبانی آینده پژوهی در دانشگاه ها و سایر ارتش های جهان
۷	مدل آینده پژوهی توسعه منابع انسانی	پروژه	هاشمی و همکارانش	توسعه منابع انسانی آینده سپاه با محوریت دانش آینده پژوهی
۸	بررسی و تدوین مدل مناسب آینده پژوهی در نداجا	پروژه	فرهاد ملایری	تدوین مدل مناسب آینده پژوهی در نداجا
۹	طراحی نظام آینده پژوهی (مطالعه موردی: ناجا)	مقاله	ابراهیم نجفی و همکاران	ارائه مؤلفه ها و عناصر نظام آینده پژوهی
۱۰	آینده پژوهی تهدیدات اجتماعی استان همدان تا افق سال ۱۴۰۸	مقاله	شیری و بهشتی	شناسایی کنشگران و روندها استان همدان
۱۱	درآمدی بر روش شناسی مناسب آینده پژوهی با رویکرد دفاعی	مقاله	محمد ازگلی و پژمان پورجباری	شناخت صحیح و جامع روش ها و فنون آینده- پژوهی و گزینش مطلوب آن ها برای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بر اساس روش شناسی های پاپر

با بررسی پیشینه‌های تحقیق مشاهده می‌شود که هیچ یک از تحقیقات پیشین به تبیین مؤلفه‌های مؤثر در آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی به صورت مستقیم نپرداخته‌اند؛ اما از روش‌شناسی، نتایج و یافته‌های آن در شناخت مؤلفه‌های مؤثر در آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی می‌توان بهره برد.

تعاریف آینده‌پژوهی

سهیل عنایت‌الله معتقد است آینده‌پژوهی، بررسی نظام‌مند آینده‌های ممکن و محتمل و آینده مطلوب، جهان‌بینی‌ها و پشتوانه‌های اساطیری هر آینده است (عنایت‌الله، ۲۰۰۸: ۳). وندل بل معتقد است آینده‌پژوهی حوزه‌ای است که تفکری نظام‌یافته و صریح در مورد آینده‌های بدیل دارد. برداشتن پرده‌های ابهام از آینده، آشنا ساختن بیش‌ازپیش ما با گزینه‌های محتمل آتی و افزایش میزان استیلای انسان بر آینده، اهداف این حوزه پژوهشی به شمار می‌آیند (بل، ۲۰۰۳: ۲). آینده‌پژوهان آینده‌های بدیل (آینده‌های ممکن،^۱ محتمل^۲ و مرجح^۳) را می‌کاوند. کشف یا ابداع، آزمودن و ارزیابی و پیشنهاد آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح، اهداف آینده‌پژوهی به شمار می‌آیند. آینده‌پژوهان می‌خواهند بدانند که کدام پدیده‌ها امکان‌پذیر هستند (آینده‌های ممکن)، احتمال بروز کدام پدیده‌ها بیشتر است (آینده‌های محتمل) و کدام پدیده‌ها باید روی دهند (آینده‌های مرجح). آینده‌پژوهان سعی دارند با کاوش رؤیایرذازانه آینده‌های ممکن بررسی نظام‌یافته آینده‌های محتمل و ارزش‌یابی اخلاقی آینده‌های مرجح، انگاره‌هایی نو و بدیل از آینده بیافرینند (همان: ۹۶). پنتی مالاسکا^۴ آینده‌پژوهی را یک دانش ارزش‌بنیان می‌داند و معتقد است که آینده‌پژوهی بدیل‌های گوناگون را در نظر گرفته و کنش‌گرانه آینده مطلوب خود را تصویر می‌کند. این دانش تلاش می‌کند تا با آشکار کردن دورنماهای ممکن و پیامدهای تصمیم‌های متفاوت به مطالعه و ارتقای ارزش‌ها و رویه‌ها بپردازد (مالاسکا، ۲۰۰۳: ۷). پدram آینده‌پژوهی را دانش

۱. Possible futures
۲. Probable futures
۳. Preferable futures
۴. Pentti Malaska

و معرفت شکل بخشیدن به آینده، به شیوه‌ای آگاهانه، عاملانه و پیش‌دستانه است و انسان را از غافلگیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های سرسام‌آور محافظت می‌کند (پدرام، ۱۳۹۴: ۱۹). خزایی در تعریف آینده‌پژوهی بیان می‌کند آینده‌پژوهی دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده به شیوه‌ای آگاهانه، عملانه و پیش‌دستانه است. این علم انسان را از غافلگیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های سرسام‌آور محافظت می‌کند. این دانش به انسان می‌آموزد که چگونه آینده‌ای مطلوب را برای خود، سازمان و یا جامعه ترسیم کند (خزایی، ۱۳۸۸: ۴). خزایی و همکاران در تعریفی ساده بیان می‌دارد «آینده‌پژوهی» عبارت است از دانش مطالعه آینده‌های ممکن و تلاش ارزش‌مدار برای خلق هوشمندانه آینده مطلوب (خزایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۵).

مؤلفه‌های سازنده آینده

جیمز دیتور^۱ یکی از آینده‌پژوهان برجسته، آینده را حاصل برهم‌کنش چهار عامل ذیل می‌داند (Dator, ۱۹۹۶): روندها،^۲ رویدادها،^۳ تصاویر^۴ و اقدام‌ها^۵ بی‌شک روند و رویداد شناخته‌شده‌ترین واژه‌های آینده‌پژوهی هستند که بر دو ویژگی آینده متمرکز هستند. روند «تغییرات منظم در داده‌ها یا پدیده‌ها در خلال زمان» است. روندها از گذشته آغاز می‌شوند و تا آینده ادامه می‌یابند؛ اما رویدادها برخلاف روندها حاصل یک اتفاق یا حادثه هستند که به شدت بر روندها و به‌طور کل بر آینده تأثیر می‌گذارند. تصاویر حاصل برداشت یا خواست افراد و گروه‌های گوناگون در مورد آینده است و در نهایت، اقدامات که بر اساس تصاویر بازیگران مختلف از آینده شکل می‌گیرد. تصاویر به صورت‌های گوناگونی انتشار می‌یابد؛ از جمله در سخنرانی‌ها، گفتگوها و سناریوهایی که از طرف بازیگران تهیه می‌شود.

۱. J. Dator

۲. Trends

۳. Events

۴. Images

۵. Actions

اهمیت آینده‌پژوهی راهبردی در حوزه امنیت داخلی

در آینده نزدیک ما شاهد تحولات مهمی در حوزه امنیت داخلی در اثر توسعه فناوری‌های همگرا^۱ (فناوری زیستی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، فناوری نانو و علوم شناختی) خواهیم بود. گسترش هوش مصنوعی در حوزه‌های مختلف، نفوذ گسترده روبات‌ها در زندگی روزمره، تولید رایانه‌های زیستی یا مصرف داروی هوشمند. با نگاه به افق بلندمدت تر ممکن است شاهد مرزشکنی‌هایی باشیم که جهان را با تغییرهای تکان‌دهنده‌ای روبه‌رو کنند. این حوزه، نوآوری‌هایی هستند که دانشمندان و شرکت‌های گوناگون در اقصی نقاط جهان به‌طور فعال بر روی آن‌ها فعالیت می‌کنند تا آن‌ها را محقق کنند؛ این تغییرات دارای توان بالقوه اثرگذاری عمیق بر شیوه زندگی و امنیت هستند؛ علاوه بر نرخ بالای تغییرات امنیتی متأثر از عرصه علم و فناوری، اجتماع و فرهنگ نیز به‌عنوان زمینه توسعه علم و فناوری، قدرت نرم و نیمه‌سخت و نظامی آستن دگرگونی‌های غافلگیرکننده است؛ به‌طور خلاصه می‌توان گفت که انسان امروزی با دنیای پویا، غیرقطعی، پیچیده و مبهم^۲ مواجه است و نیازمند رویکردها، الگوها و روش‌های متناسب با این شرایط است.

جهان معاصر عرصه تحولات شگرف و پویایی شتابنده است. تغییرات غافلگیرکننده و برق‌آسا از راه می‌رسند و بهای گزاف غافلگیری راهبردی در همه عرصه‌ها وجود دارد. در این محیط سرشار از تغییر و بی‌ثباتی و آکنده از عدم قطعیت‌ها، تنها رویکرد و سیاستی که احتمال کسب موفقیت‌های بیشتری دارد تلاش برای معماری آینده است (خزایی، ۱۳۸۷: ۳). با عنایت به پیچیدگی، ابهام، سرعت تغییرات و عدم قطعیت محیطی و تأثیر تحولات بر حوزه امنیت داخلی و لزوم شناخت محیط و آینده‌های بدیل بر طرح‌ریزی راهبردی امنیت داخلی لازم است با رویکردی علمی و مبتنی بر پارادایم‌های متناسب با محیط‌های پیچیده و آشوبناک با بهره‌گیری از روش‌های آینده‌پژوهی بر نظام طرح‌ریزی امنیتی و انتظامی حاکم شود و نداشتن رویکرد علمی و روشمند مدون و مناسب منجر به سردرگمی و غافلگیری تصمیم‌گیران و افزایش هزینه‌های مادی و معنوی

۱. NBICs

۲. Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous (VUCA)

ناشی از اطلاعات آشفته و تحلیل‌های موردی یا تصمیمات مقطعی و بخشی یا موضع‌گیری‌های گسسته و معطوف به حال می‌شود؛ لذا سازمان‌ها و افراد باید خود را برای مواجهه و مدیریت عدم قطعیت‌های پیش رو و عوامل کمابیش معین^۱ استقبال کنند تا با واقع‌بینی و خلاقیت به تفکر و طرح‌ریزی بپردازند. آینده‌پژوهی راهبردی سودمندی‌های بی‌بدیلی به ارمغان می‌آورد و روش‌ها و مهارت‌های آینده‌پژوهی قابلیت متمایزی را می‌تواند در حوزه امنیت داخلی به ارمغان آورد و راه را برای طرح‌ریزی هوشمندانه حوزه امنیت داخلی با اتکا بر روش‌ها و توانمندی‌های ایجادشده هموارتر کند.

اهمیت آینده‌پژوهی در مطالعات راهبردی

مهم‌ترین اهمیت آینده‌پژوهی این است که یک فرصت ساختاریافته را برای نگاه به آینده و بررسی نقش مؤلفه‌های تأثیرگذار در آینده فراهم می‌آورد و بدین ترتیب زمینه و بستری مناسب را برای سیاست‌گذاری در زمینه‌های گوناگون فراهم می‌کند. آینده‌پژوهی در مبانی و اصول خود سازوکاری منظم را از طریق تحت تأثیر قرار دادن تصمیم‌گیری‌های بلندمدت در خصوص تسهیل کردن فرآیند سیاست‌گذاری، هنگامی که یکپارچگی و هماهنگی فعالیت‌ها در چندین بخش مختلف امری جهانی است ارائه می‌کند و این شاید مهم‌ترین دلیل بر اهمیت بسیار زیاد این علم نوظهور باشد (ملکی‌فر، ۱۳۸۶: ۴۶). آینده اساساً قرین به عدم قطعیت است؛ باین همه آثار و رگه‌هایی از اطلاعات و واقعیات که ریشه در گذشته و حال دارند می‌توانند رهنمون ما به آینده باشند. وقتی ما به آینده‌پژوهی می‌پردازیم می‌کوشیم تا با استفاده از روش‌های علمی، آینده‌های مطلوبی را شناسایی کنیم که از احتمال وقوع بالایی برخوردارند و در ادامه، آن آینده را به مدیران و برنامه‌ریزان بشناسانیم؛ لذا با توجه به اهمیت جایگاه تصمیم‌گیری در مدیریت سازمان، پیچیدگی، ابهام، پویایی و عدم قطعیت در محیط سازمان منجر به گرایش مدیران به شیوه‌های نوین و پیشرفته آینده‌نگری را در تصمیم‌گیری‌ها شده است.

جائوتسی و سایپو معتقدند ارزش آینده‌پژوهی کمتر به پیش‌بینی دقیق آن‌ها و بیشتر به کاربرد آن‌ها در برنامه‌ریزی و گشودن اذهان برای بررسی احتمالات جدید و تغییر برنامه‌های سیاست‌گذاران مربوط می‌شود. هدف آن دانستن آینده نیست بلکه این است که به ما کمک کند از طریق روش‌های آنکه ما را وادار می‌سازد فرصت‌ها و تهدیدها را پیش‌بینی کنیم و برای مواجهه با آن‌ها فکر کنیم به لحاظ راهبردی، پیش‌بینی بهتر از نشان دادن واکنش صرف به تغییر است تصمیمات بهتری بگیریم. استفاده از آینده‌پژوهی باعث ارتقای خودآگاهی پیش‌بینی می‌شود که خود به بهبود آینده‌نگاری کمک می‌کند و در نتیجه انجام اقدام سریع‌تر و زودهنگام‌تر را ممکن می‌سازد و سازمان‌ها و افراد را در برابر تغییرات مؤثرتر می‌کند. توانایی پیش‌بینی باعث ایجاد زمان بیشتر برای درک بهتر تهدیدها و فرصت‌ها، توسعه راهبردهای خلاقانه‌تر، ایجاد فرصت‌های تولید محصول جدید و ایجاد و به اشتراک‌گذاری دیدگاه‌ها برای تغییرات سازمانی می‌شود (جائوتسی و سایپو، ۲۰۱۳: ۱۵).

جائوتسی همچنین معتقد است تغییرات و راهبردهای گش‌مند نیازمند درک سریع‌تر، گسترده‌تر و عمیق‌تر تحولات کلی است و این کار بدون داشتن روش‌های مناسب مشاهده، استدلال، درک و تأثیرگذاری بر فرایندهای پیچیده امکان‌پذیر نیست (همان: ۱۴۹). در طی سال‌های اخیر روش‌های متعددی در حوزه آینده‌پژوهی مطرح شده‌اند که با توجه به جنبه‌های مختلف، اهداف و مؤلفه‌های محیط پیرامونی به برنامه‌ریزی در خصوص آینده یا فهم، یادگیری و درک آنچه در آینده ممکن است رخ بدهد مبادرت می‌کنند. هدف روش‌شناسی آینده‌ها کاوش، ایجاد و آزمایش نظام‌مند آینده‌های ممکن و دلخواه برای بهبود تصمیمات است و شامل تحلیل چگونگی تغییر این تصمیمات در نتیجه پیاده‌سازی سیاست‌ها و اقدامات و پیامدهای آن‌ها است. استفاده از روش‌های آینده‌ها باعث ارتقای خودآگاهی پیش‌بینی می‌شود که خود به بهبود آینده‌نگاری کمک می‌کند و در نتیجه انجام اقدام سریع‌تر و زودهنگام‌تر را ممکن می‌سازد و سازمان‌ها و افراد را در برابر تغییرات مؤثرتر می‌کند. توانایی پیش‌بینی باعث ایجاد زمان بیشتر برای درک بهتر تهدیدها و فرصت‌ها، توسعه راهبردهای خلاقانه‌تر، ایجاد فرصت‌های تولید محصول جدید و ایجاد و به اشتراک‌گذاری دیدگاه‌ها برای تغییرات سازمانی می‌شود (همان: ۱۵).

علی‌احمدی و غفاریان بیان می‌دارند: بر اساس تحقیقات مؤلفه‌های مؤثر در شکست راهبرد در مرحله تدوین شامل فقدان فرصت، فقدان راهکار برتر، تغییر شرایط محیطی، پیش‌بینی غلط، دیدگاه غلط، دلبستگی به راهبرد گذشته است (علی‌احمدی و دیگران، ۱۳۸۳: ۹). مبینی دهکردی بیان می‌دارد دولت یا یک سازمان برای به دست آوردن شایستگی کلیدی و تبدیل آن به مزیت رقابتی پایدار^۱ باید همیشه مراقب و هوشیار و نظاره‌گر تغییرات در محیط بوده و از توانمندی کافی برخوردار باشد تا در شرایط متغیر پیچیده، متلاطم و عدم ثبات محیطی بتواند با به اتخاذ راهبردهای مناسب اقدام نماید (مبینی دهکردی، ۱۳۹۳: ۲۲). غفاریان معتقد است تنها شایستگی پایدار برای سازمان‌ها، قابلیت درک و استفاده از تغییرات است (غفاریان، ۱۳۹۰: ۱۵). کورتیس نیز بیان می‌دارد مطالعات آینده به استراتژیست‌ها این امکان را می‌دهد تا با طبقه‌بندی مسائل مهمی نظیر تغییرات قریب‌الوقوع و بالقوه از مدل‌های برنامه‌ریزی به شیوه خلاقانه‌تری استفاده کنند. هم‌زمان، مدل برنامه‌ریزی استراتژیک ساختاری فراهم می‌کند برای یکپارچه‌سازی و سازماندهی بسیاری از روش‌ها و تکنیک‌هایی که بیشتر توسط آینده‌پژوهان استفاده می‌شود؛ بنابراین مطالعات آینده و برنامه‌ریزی استراتژیک بسیار مکمل هم هستند (کورتیس، ۱۳۹۱: ۷۵-۸۳). خزایی معتقد است تغییرات شتابان محیطی پس از نیمه دوم قرن بیستم و ناکارآمدی روش‌های متداول برنامه‌ریزی موجب پیدایش و گسترش شیوه‌های جدید برنامه‌ریزی شد، که به نوبه خود در شیوه نگارش و روش‌هایی که برای شناخت و حل مسئله به کار می‌رفت تغییراتی شگرف پدید آورد که تلاش دولت‌ها را از وضعیت واکنش‌زده به کنشگر و مبتکر تبدیل کند و بر اساس آینده‌های ممکن و محتمل، آینده مطلوب را ارزش‌گذاری و برای ساخت آن آینده گام بردارد؛ لذا با درک این نکته که انواع برنامه‌ریزی به‌ویژه برنامه‌های بلندمدت مانند چشم‌انداز و تدوین راهبردها هنگامی موفقیت‌آمیز خواهند بود که با شناخت درست و کافی از آینده همراه باشد، به طراحی و خلق الگوهای و روش‌های جدید پرداخت؛ لذا اقدام به برپایی واحدهای و مراکز آینده‌پژوهی کرده‌اند تا از یک سو فضای مبهم و تاریک آینده را روشن سازند و از سوی دیگر مسیر مناسب و تأمین‌کننده اهداف و منافع کشور را

معرفی کنند؛ براین پایه در حال حاضر فعالیت‌های آینده‌پژوهانه در نقاط گوناگون جهان گسترش یافته است و هر روز بر دامنه و ابعاد این فعالیت‌ها افزوده می‌شود و آینده‌پژوهان به بازیگران کلیدی در فرایند خلق چشم‌اندازهای ملی، بخشی و سازمانی تبدیل شده‌اند (خزایی و دیگران، ۱۳۹۲: ۵). کورتیس اندیشه‌گری هامل را مورد توجه قرار می‌دهد که در انتقاد به برنامه‌ریزی راهبردی عدم توجه مدیران این حوزه به آینده را مورد توجه قرار داده و بیان می‌دارد که اساساً استراتژیست‌ها در راهبردهای خود توجهی به آینده ندارند که باید دانش آینده‌پژوهی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار مدیران در آینده مورد توجه قرار گیرد (کورتیس، ۱۳۹۱: ۹۲). لیندگران و باند هولدم معتقدند مفهوم راهبرد در آینده‌نگاری یا آینده‌پژوهی مبتنی بر مکتب پست‌مدرن در مدیریت و مدیریت راهبردی است که در آن راهبرد یک کولاژ^۱ است. کولاژ استعاره مناسبی برای نمایش یک سناریو است که ترکیبی از روندها، اقدامات، تصورات و رویدادها است. در نگاه پست‌مدرن به‌جای راهبردهای مشخص که مناسب شرایط تعریف شده است نیاز به دامنه‌های منعطف و ترکیبی برای عمل است؛ این نیاز را با سناریونویسی می‌توان به‌خوبی پاسخ داد. سناریوها به‌عنوان بستری برای خلق راهبردهای گوناگون هستند که هرکدام می‌توانند متناسب با شرایط و اقتضائات گوناگون پدید آیند. راهبرد در سناریوها ترکیبی بهینه و گزاره‌ای واقع‌نما از سه عنصر «باید» «خواسته» و «توان اقدام» است که در چهارخانه صلیب سناریوها جای گرفته و با توجه به سناریوهای پیش روی، راهبردهای مناسب را طراحی می‌کند (لیندگران و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۷).

مؤلفه‌های تأثیرگذار بر شکل‌گیری راهبرد امنیتی

زه‌دی متغیرهای مؤثر در تدوین راهبرد در سطح ملی را به شرح زیر بیان می‌دارد:

الف) متغیرهای شناختی شامل: ۱- شناخت جهان؛ ۲- شناخت منطقه؛ ۳- شناخت خود و ۴- شناخت دیگران از آن کشور؛ ب) محیط بیرونی شامل سیاست‌ها و راهبردهای یک دولت در پاسخ به هدف‌ها و اقدام‌های سایر دولت‌ها و یا گرایش‌ها و شرایط متغیر منطقه‌ای و جهانی در

نظام بین‌المللی و ج) محیط درونی شامل: ۱- برداشت‌های داخلی؛ ۲- طرز تفکر و باورها؛ ۳- ارزش‌ها؛ ۴- ایدئولوژی‌های سیاسی (زهدی، ۱۳۹۴: ۷۹).

گزارش نتایج کرامت‌زاده و همکاران در فعالیت‌های آینده‌پژوهی راهبردی کشورها عبارتند از:

جدول شماره ۲- فعالیت آینده‌پژوهی کشورها

کشور	مهم‌ترین روش‌های مورداستفاده	نتایج علمی
ایالات متحده آمریکا	<ul style="list-style-type: none"> مهم‌ترین روش: سناریونویسی، پس‌نگری دیگر روش‌ها: طوفان فکری، تحلیل روند، پس‌نگری، مدل‌سازی و شبیه‌سازی 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین فناوری‌های کلیدی هدف جذب بودجه و امتیاز بیشتر برای این فناوری‌های کلیدی است
انگلستان	<ul style="list-style-type: none"> روش پویش افق روش‌های تحلیل روند و تکنیک‌های تحلیلی STEEP 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین فناوری‌های کلیدی راهکارها و توصیه‌های کلی توسط بازبینی راهبردها
کانادا	<ul style="list-style-type: none"> بررسی محیطی - دفاعی تحلیل SWOT، روش آنالیز اثرات متقابل، آنالیز شکاف، طوفان فکری 	<ul style="list-style-type: none"> ابلاغیه دفتر علم و فناوری
فرانسه	<ul style="list-style-type: none"> روش‌های مختلفی مانند سناریونویسی، مدل‌سازی و شبیه‌سازی، تحلیل روند، هم‌اندیشی، کنفرانس و کارگاه، پویش محیطی، SWOT، فناوری‌های کلیدی 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین فناوری‌های کلیدی ارائه توصیه‌های کلی
آلمان	<ul style="list-style-type: none"> مهم‌ترین روش: دلفی دیگر روش‌ها: سناریو، پانل، کنفرانس و ... 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین اولویت‌های پیش روی آلمان در زمینه هر یک از فناوری‌های جدید و تأثیر این فناوری‌ها بر جامعه آلمان چگونگی تسلط تحقیقات بر چالش‌های آینده جامعه
کره جنوبی	<ul style="list-style-type: none"> دلفی، فناوری‌های کلیدی، پانل 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین فناوری‌های کلیدی هدف جذب بودجه و امتیاز بیشتر برای این فناوری‌های کلیدی است.

(کرامت‌زاده و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۰ - ۱۷)

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق با عنایت به موضوع تحقیق که به دنبال حل نیاز و مشکلی شناخته شده یعنی تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی است تا مبنای برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در حوزه امنیتی و انتظامی شود و نتایج آن به اتخاذ تصمیم‌گیری مناسب در سطح کلان کشور کمک می‌کند. از منظر هدف یک تحقیق کاربردی است؛ زیرا هدف از تحقیق کاربردی^۱ به دست آوردن دانش لازم برای تهیه ابزاری است که به وسیله آن نیازی مشخص و شناخته شده برآورده می‌شود (خاکی، ۱۳۹۲: ۷۳)؛ از طرفی تحقیق پیش رو توسعه‌ای^۲ نیز هست زیرا در تحقیق توسعه‌ای فرایند شناسایی یک نیاز یا استعداد، پیدایش یک اندیشه یا آفرینشی تازه روی می‌دهد و همچنین بومی‌سازی تئوری‌ها و یا راهکارها و حل مسایل و تصمیم‌گیری‌ها از ویژگی‌های این پژوهش است (خلیلی شورینی، ۱۳۹۲: ۷۸). با توجه به هدف تحقیق که در پی تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی است و ممکن است ادبیات موضوع را در کشور توسعه دهد از این منظر یک تحقیق توسعه‌ای نیز محسوب شود؛ لذا نوع تحقیق در این تحقیق، تحقیقی «کاربردی- توسعه‌ای» است. از منظر روش تحقیق این تحقیق جزء تحقیق آمیخته است زیرا مجموعه اقداماتی برای گردآوری، تحلیل و ترکیب اطلاعات کمی و کیفی در یک موضوع به‌منظور پاسخ به مسئله تحقیق است. در تحقیق آمیخته تلاش می‌شود جنبه‌های مثبت هر دو دیدگاه کمی و کیفی را به شیوه کامل مورد توجه قرار داد (خاکی، ۱۳۹۲: ۸۹). در این تحقیق به دلیل ماهیت موضوع موردتحقیق از آنجاکه روش‌های تحقیق کمی و کیفی به‌تنهایی توان مطالعه، تحلیل و بررسی موضوع را ندارند در پژوهش حاضر از رویکرد آمیخته^۳ استفاده شده است. در بخش کیفی برای گردآوری اطلاعات از دو روش میدانی شامل مصاحبه نخبگی و کتابخانه‌ای بهره گرفته شد و بر اساس مرور نظام‌مند منابع تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی بر اساس ارتباط معنایی مرتب شد؛ سپس از نخبگان حوزه آینده‌پژوهی راهبردی

۱. Applied Research

۲. Research & Development.

۳. Mixed-method.

امنیتی خواسته شد تا موارد ذکر نشده و ترتیب و توالی آن نظر دهند و بر اساس آن و در چندین مرتبه تحلیل و بازبینی داده‌های ایجاد شد. برای بالا بردن روایی و پایایی مصاحبه‌ها در طی چندین مرتبه سؤالات طراحی، بازنگری و با توجه به نظر اساتید، تأیید نهایی شد. در روش کمی تحقیق از طریق پیمایش خبرگی و تهیه پرسشنامه، برای اعتبارسنجی، تعیین اهمیت و اولویت-بندی هریک از مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی اقدام شد.

قلمرو زمانی تحقیق این پژوهش برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق از داده‌ها و اطلاعات ۱۰ سال پیش تا کنون استفاده شده است و به افق زمانی ۱۴۱۴ توجه دارد و از منظر قلمرو مکانی، بخش امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران اعم از شورای عالی امنیت ملی، شورای امنیت کشور، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران وزارت اطلاعات، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است و قلمرو موضوعی آینده‌پژوهی راهبردی و امنیت داخلی است. در این تحقیق دو دسته جامعه آماری داریم؛ الف) جامعه اسنادی شامل منابع، متون، تحقیقات معتبر در دسترس و دربردارنده ادبیات نظری موجود اندیشمندان در خصوص موضوع مورد تحقیق، مدارک و اسناد مرتبط با موضوع تحقیق و ب) جامعه خبرگی شامل خبرگان آینده‌پژوهی راهبردی امنیتی دارای تجربه کاری و تحصیلات عالی دکتری و کارشناسی ارشد رشته آینده‌پژوهی و امنیت ملی و امنیت داخلی و دارای مسئولیت در حوزه آینده‌نگاری امنیتی است. جامعه آماری در این تحقیق خبرگانی هستند که در فرآیند آینده‌پژوهی راهبردی امنیتی قرار داشته و از تجربه همکاری با شورای عالی امنیت ملی، شورای امنیت کشور، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران وزارت اطلاعات، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و دانشگاه عالی دفاع ملی برخوردارند که در مجموع ۴۰ نفر هستند. حجم نمونه اسنادی به صورت تمام‌شمار تمام اسناد قابل دسترسی بررسی است و حجم نمونه خبرگی به دلیل محدودیت نخبگان آینده‌پژوهی راهبردی امنیتی، نمونه‌گیری با تعقیب رویکرد تمام شمار دنبال خواهد شد. روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی و ابزارهای گردآوری داده‌ها مصاحبه، فیش‌برداری و پرسشنامه است. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر در چند مرحله و با روش‌های و تکنیک‌های متفاوت مورد استفاده قرار گرفته است. در مرحله اول به منظور بررسی مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی امنیتی داخلی از روش اسنادی و

کتابخانه‌ای و جستجوی اینترنتی و از مرور نظام‌مند منابع استفاده شد و در مرحله جمع‌آوری نظرات خبرگان از پرسشنامه و مصاحبه استفاده شد و از تکنیک‌های آمار توصیفی مانند «فراوانی-درصد فراوانی-فراوانی تجمعی» و تحلیل آماری میانگین رتبه (آزمون فریدمن) و معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزارهای Excel و Spss و s.pls برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بهره‌برداری شد.

در خصوص اعتبار و روایی تحقیق ابتدا روایی پرسشنامه به صورت صوری با مقایسه گویه‌های پرسشنامه با ادبیات تحقیق و چارچوب نظری تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد و روایی محتوا بر اساس نظرات خبرگان محاسبه شد و در خصوص پایایی میزان دقت و اعتمادپذیری با آزمون آلفای کرونباخ محاسبه گردید که با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و ضریب دیلون-گلدشتاین (ضریب ترکیبی) محاسبه شد.

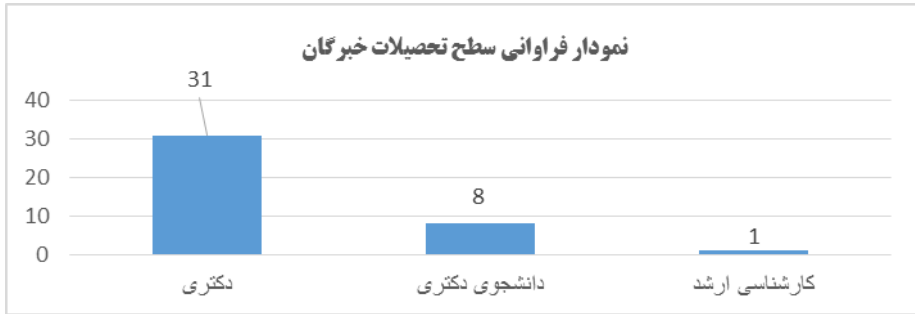
تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

آمار توصیفی

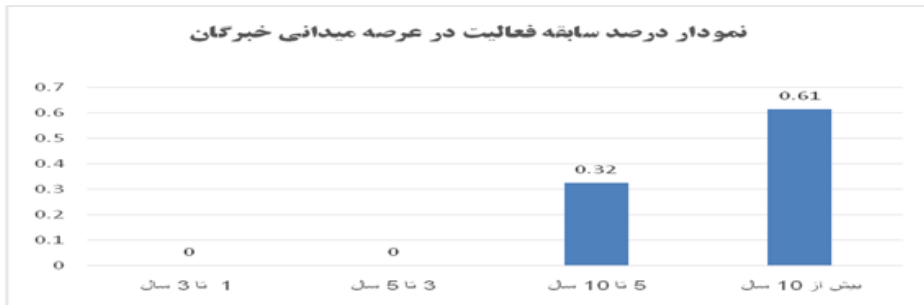
در این بخش توزیع فراوانی خبرگان اعم از سنوات خدمتی، جایگاه سازمانی، تحصیلات و رشته تحصیلی و سابقه اجرایی در نمودارهای شماره ۱ تا ۴ ارائه می‌شوند.

نمودار شماره ۱- درصد توزیع فراوانی سنوات خدمتی خبرگان

نمودار شماره ۲- توزیع فراوانی سطح تحصیلات خبرگان

نمودار شماره ۳- درصد توزیع فراوانی فعالیت خبرگان در عرصه اجرایی

تحلیل آماری

میزان آلفای و ضریب محاسبه شده برای پرسشنامه تحقیق معادل 0.782 و 0.791 محاسبه شد که نشان می دهد داده های جمع آوری شده دارای پایایی لازم برای ادامه کار است.

جدول شماره ۳- آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تحقیق

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.782	.791	۴۶

بر اساس تجزیه و تحلیل صورت گرفته از پرسشنامه های جمع آوری شده از منظر خبرگان

نتایج به شرح ذیل است:

الف- مراحل و عناصر اصلی مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی در امنیت داخلی شامل توصیف، تحلیل و تفسیر و تصمیم‌گیری راهبردی از منظر صاحب‌نظران و بر اساس انتخاب گزینه‌های اسمی به شرح زیر است:

جدول ۴- درصد موافقت خبرگان با عناصر اصلی مؤلفه‌های مؤثر در آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی

طیف نظرات	کاملاً موافق	موافق	نه موافق و نه مخالف
عناصر اصلی مدل	.۸۲	.۱۸	۰
توصیف	.۷۸	.۱۲	۰
تحلیل و تفسیر	.۸۳	.۱۷	۰
تصمیم‌گیری راهبردی			

ب- بر اساس پیمایش خبرگی، میانگین رتبه‌ای مؤلفه‌های مؤثر در فرایند توصیف آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی از منظر صاحب‌نظران و بر اساس انتخاب میانگین رتبه‌ای و آزمون فریدمن به شرح زیر است:

جدول شماره ۵- میانگین رتبه‌ای مؤلفه‌های مؤثر در فرایند توصیف آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی

بند توصیف آینده‌پژوهی راهبردی در امنیت داخلی	رتبه	شرح
VAR ۱	۷.۲۳	شناخت روندهای جهانی
VAR ۲	۶.۳۱	منافع و قدرت کنشگران بین‌المللی و منطقه‌ای
VAR ۳	۸.۸۹	راهبرد و دکترین قدرت‌ها و تهدیدکنندگان
VAR ۴	۸.۱۶	توانمندی و اهداف تهدیدکنندگان
VAR ۵	۸.۱۹	روندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره سطح ملی
VAR ۶	۸.۳۲	ارزش‌های کشور
VAR ۷	۶.۹۷	ظرفیت‌ها و منابع ملی
VAR ۸	۸.۷۹	باور و طرز تفکر مردم
VAR ۹	۷.۱۲	اندیشه‌های امنیتی و انتظامی
VAR ۱۰	۶.۵۹	اصول و دکترین امنیتی و انتظامی
VAR ۱۱	۶.۵۲	اهداف و سیاست‌های کلان انتظامی - امنیتی کشور

Test Statistics^a

N	۴۰
Chi-Square	۳۵۷.۲۶۴
Df	۱۰
Asymp. Sig.	.۰۰۰

a. Friedman Test

ج- بر اساس پیمایش خبرگی میانگین رتبه‌های مؤلفه‌های مؤثر در فرایند تحلیل و تفسیر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی از منظر صاحب‌نظران و بر اساس انتخاب میانگین رتبه‌های و آزمون فریدمن به شرح زیر است:

جدول شماره ۶- میانگین رتبه‌های مؤلفه‌های مؤثر در فرایند تحلیل و تفسیر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی

VAR ۱۲	۸.۲۳	تحلیل و تفسیر روندهای جهانی	تجزیه و تحلیل و تفسیر آینده‌پژوهی راهبردی در امنیت داخلی
VAR ۱۳	۷.۳۱	تحلیل و تفسیر منافع و قدرت کنشگران بین‌المللی و منطقه‌ای	
VAR ۱۴	۶.۸۹	تحلیل و تفسیر راهبرد و دکترین قدرت‌ها و تهدیدکنندگان	
VAR ۱۵	۷.۱۶	تحلیل و تفسیر توانمندی و اهداف تهدیدکنندگان	
VAR ۱۶	۸.۴۹	تحلیل و تفسیر روندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، غیره سطح ملی	
VAR ۱۷	۸.۴۲	تحلیل و تفسیر ارزش‌های کشور	
VAR ۱۸	۶.۱۲	تحلیل و تفسیر ظرفیت‌ها و منابع ملی	
VAR ۱۹	۸.۸۲	تحلیل و تفسیر باور و طرز تفکر مردم	
VAR ۲۰	۸.۱۹	تحلیل و تفسیر اندیشه‌های امنیتی و انتظامی	
VAR ۲۱	۷.۵۲	تحلیل و تفسیر اصول و دکترین امنیتی و انتظامی	
VAR ۲۲	۷.۴۳	تحلیل و تفسیر اهداف و سیاست‌های کلان انتظامی - امنیتی کشور	

Test Statistics^a

N	۴۰
Chi-Square	۳۹۷.۲۶۴
Df	۱۰
Asymp. Sig.	.۰۰۰

a. Friedman Test

د- بر اساس پیمایش خبرگی، میانگین رتبه‌ای مؤلفه‌های مؤثر در فرایند تصمیم‌گیری راهبردی در آینده‌پژوهی امنیت داخلی از منظر صاحب‌نظران و بر اساس انتخاب میانگین رتبه‌ای و آزمون فریدمن به شرح زیر است:

جدول شماره ۷- میانگین رتبه‌ای مؤلفه‌های مؤثر در فرایند تصمیم‌گیری راهبردی آینده‌پژوهی امنیت داخلی

VAR ۲۳	۷.۲۴	تعیین قلمرو	بعد تصمیم‌گیری راهبردی آینده‌پژوهی در امنیت داخلی
VAR ۲۴	۸.۳۲	دیدبانی	
VAR ۲۵	۷.۸۸	روندپژوهی	
VAR ۲۶	۵.۱۶	تحلیل علی لایه‌ای	
VAR ۲۷	۷.۴۷	تحلیل عوامل کلیدی و پیشران‌ها	
VAR ۲۸	۶.۴۲	شناسایی علایم ضعیف تغییر	
VAR ۲۹	۸.۱۴	ترسیم چشم‌انداز	
VAR ۳۰	۵.۸۲	فناوری کلیدی	
VAR ۳۱	۸.۲۹	تدوین سناریوها	
VAR ۳۲	۸.۵۲	تدوین سناریوهای شگفتی‌ساز	
VAR ۳۳	۷.۱۲	راهبردهای پابرجا	
VAR ۳۴	۶.۴۹	راهبردهای منقطع و موردی	
VAR ۳۵	۶.۴۷	پس‌نگری	
VAR ۳۶	۸.۱۴	تدوین طرح راهبردی	

Test Statistics^a

N	۴۰
Chi-Square	۴۵۷.۲۶۴
Df	۱۳
Asymp. Sig.	.۰۰۰

ارزیابی نکویی برازش مدل

مدل PLS بر خلاف مدل‌های مبتنی بر کوواریانس فاقد شاخص‌های برازش متعدد است. شاخص GOF^1 در PLS می‌تواند همانند شاخص‌های برازش کلی مدل عمل کند و از آن برای بررسی اعتبار یا کیفیت مدل PLS به‌طور کلی استفاده کرد. این شاخص بین یک تا صفر قرار دارد که مقدارهای نزدیک به یک نشانگر کیفیت مناسب مدل است. GOF برابر است با میانگین هندسی متوسط شاخص افزونگی و متوسط ضریب تعیین (R^2) که با استفاده از فرمول زیر محاسبه می‌شود: (Amato, 2004). وتزلس و همکاران (2009: 187) سه مقدار 0/01، 0/25 و 0/36 را به ترتیب به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF معرفی کرده‌اند (داوری و رضازاده، 1392). در تحقیق حاضر متوسط شاخص افزونگی معادل 0.26 و متوسط ضرایب تعیین معادل 0.44 است. مقدار GOF محاسبه‌شده برای عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیتی برابر 0.34 است که نشان‌دهنده برازش قوی مدل است.

بررسی و آزمون مدل ساختاری

آزمون مدل ساختاری با استفاده از بررسی ضرایب مسیر (Beta) یعنی اعداد روی مسیر، معنی‌داری ضرایب مسیر و مقادیر R^2 یا واریانس تبیین شده انجام می‌گیرد که نتایج به شرح جدول زیر است.

جدول شماره ۱۲- ضرایب مسیر در عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی

توصیف	توصیف	تحلیل و تفسیر	تصمیم‌گیری راهبردی
توصیف	-	0.774	-
تحلیل و تفسیر	-	-	0.685
تصمیم‌گیری راهبردی	-	-	-

علاوه بر این، میزان واریانس تبیین شده (برای آگاهی از درصد تغییرات پیش‌بینی شده توسط هر کدام از متغیرها) برای هر متغیر پنهان به شرح است که نشان‌دهنده واریانس تبیین شده هر متغیر پنهان وابسته است.

1. Goodness of Fit

جدول شماره ۱۳- میزان واریانس تبیین شده در عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی

R Square	
۰.۵۸۵	تحلیل و تفسیر
۰.۳۸۲	تصمیم‌گیری راهبردی

داده‌های جدول فوق نشان‌دهنده آن است که واریانس تبیین شده تحلیل و تفسیر ۵۸ درصد است و واریانس تبیین شده تصمیم‌گیری راهبردی ۳۸ درصد است. آزمون معنی‌داری مسیرها به آماره t هر مسیر به شرح زیر است که ملاک معنی‌داری در اینجا اعداد بالاتر از ۱.۹۶ در سطح ۰.۰۵ و بالاتر از ۲.۵۸ در سطح ۰.۰۱ است.

جدول شماره ۱۴- آماره t ضرایب مسیر در مدل آینده‌نگاری راهبردی امنیت داخلی

توصیف	توصیف	تحلیل و تفسیر	تصمیم‌گیری راهبردی
توصیف	-	۲۰.۷۴۴	-
تحلیل و تفسیر	-	-	۱۴.۱۲۴
تصمیم‌گیری راهبردی	-	-	-

با توجه به کمیت T بالاتر از ۱.۹۶ مرحله توصیف دارای تأثیر معنی‌داری بر تحلیل و تفسیر و با توجه به مثبت بودن ضریب مسیر (۰.۷۷۴) این تأثیر مثبت است؛ همچنین تحلیل و تفسیر دارای تأثیر معنی‌داری بر تصمیم‌گیری راهبردی و با توجه به مثبت بودن ضریب مسیر (۰.۶۸۵) این تأثیر مثبت است.

جدول شماره ۱۵- ضرایب همبستگی، تعیین مؤلفه‌های آینده‌نگاری راهبردی امنیت داخلی

Sig	T	Beta	B	Constant	sig	ANOVA	Adjusted R Square	R ^۲	R	مؤلفه‌ها	آینده‌پژوهی راهبردی عوامل مؤثر بر آن	
		بتا			سطح معناداری	تحلیل واریانس یک‌طرفه	ضریب تعیین تعدیل‌یافته	ضریب تعیین	ضریب همبستگی			
۰.۰۰۰	۲۵.۹۹۳	۰.۸۷۵	۲.۱۴۴							توصیف		
۰.۰۰۰	۲۹.۹۸۲	۰.۸۸۹	۱.۹۱۴	۲۸.۴۱۸	۰.۰۰۰	۸۲۴.۲۲۱	۰.۷۵۲	۰.۷۶۳	۰.۸۷۴	تحلیل و تفسیر		
۰.۰۰۰	۱۸.۲۴۵	۰.۷۹۹	۲.۵۱۴							تصمیم‌گیری راهبردی		

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ارزیابی بافتار امنیت داخلی نشانگر آن است که دارای محیطی بسیار متغیر و نیازمند ویژه به آینده‌پژوهی راهبردی است. تغییرات محیطی شامل دوره‌های طولانی تغییرات کند و تدریجی^۱ و دوره‌های کوتاه تغییرات سریع و گسسته یا جهشی^۲ کند؛ بنابراین حوزه امنیت داخلی علاوه بر توانایی مدیریت تطبیق‌های پیوسته با تغییرات تدریجی باید بتواند گسستگی‌ها^۳ را به سرعت تشخیص دهند و تغییرات جهشی را با توسل به راهبرد امنیتی و انتظامی، مدیریت کنند؛ لذا باید به توصیف، تحلیل و تفسیر مؤلفه‌های شامل شناخت روندهای جهانی، منافع و قدرت کنشگران بین‌المللی و منطقه‌ای، راهبرد و دکترین قدرت‌ها و تهدیدکنندگان، توانمندی و اهداف تهدیدکنندگان، روندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، غیره سطح ملی، ارزش‌های کشور، ظرفیت‌ها و منابع ملی، باور و طرز تفکر مردم، اندیشه‌های امنیتی، اصول و دکترین امنیتی، اهداف و سیاست‌های کلان انتظامی-امنیتی کشور و در فاز تصمیم‌گیری راهبردی به مؤلفه‌های چون تعیین قلمرو، دیدبانی، روندپژوهی، تحلیل علی‌لایه‌ای، تحلیل عوامل کلیدی و پیشران‌ها، شناسایی علایم ضعیف تغییر، ترسیم چشم‌انداز، فناوری کلیدی، تدوین سناریوها، تدوین سناریوهای شگفتی‌ساز، راهبردهای پابرجا، راهبردهای منعطف و موردی، پس‌نگری، تدوین طرح راهبردی پرداخته شود. بر اساس نتایج تحقیق، توصیه‌هایی به منظور ارتقای توانمندی آینده‌پژوهی راهبردی امنیت داخلی به شرح زیر ارائه می‌شود:

۱- تعمیق در شناخت مؤلفه‌های مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی در حوزه امنیت داخلی و تحلیل و تفسیر عوامل به ترتیب؛ راهبرد و دکترین قدرت‌ها و تهدیدکنندگان، باور و طرز تفکر مردم، ارزش‌های کشور، روندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، غیره سطح ملی، توانمندی و اهداف تهدیدکنندگان، شناخت روندهای جهانی، اندیشه‌های امنیتی و انتظامی،

---

۱. Incremental

۲. Radical

۳. Discontinuous

- ظرفیت‌ها و منابع ملی، اصول و دکترین امنیتی و انتظامی، اهداف و سیاست‌های کلان انتظامی - امنیتی کشور و منافع و قدرت کنشگران بین‌المللی و منطقه‌ای؛
- ۲- تأکید بر آموزش و ارتقای مهارت آینده‌پژوهی برای مدیران و کارشناسان این حوزه به ترتیب؛ تدوین سناریوهای شگفتی‌ساز، دیدبانی، تدوین سناریوهای مبتنی بر عدم قطعیت، ترسیم چشم‌انداز، تدوین طرح راهبردی، روندپژوهی، تحلیل عوامل کلیدی و پیشران‌ها، تعیین قلمرو، راهبردهای پابرجا، راهبردهای منعطف و موردی، پس‌نگری، شناسایی علایم ضعیف تغییر، فناوری کلیدی و تحلیل علی لایه‌ای؛
- ۳- طراحی و استقرار نظام دیدبانی پوی و پایش مستمر محیط با توجه به وزن بالای این قابلیت از منظر خبرگان؛
- ۴- توجه به سناریوهای مبتنی بر عدم قطعیت‌های و شگفتی‌سازها؛
- ۵- آموزش و برگزاری کارگاه‌های تحلیل علی لایه‌ای به‌منظور تعمیق در شناخت، تحلیل و تفسیر موضوعات و مسایل با توجه به رتبه پایین این مؤلفه از منظر خبرگان که می‌تواند ناشی از شناخت ناکافی در خصوص این قابلیت باشد.

فهرست منابع و مآخذ

الف- منابع فارسی؛

- آقایی پور، مهتاب؛ احمدی، محمد؛ تقوی گل سفیدی، حسین؛ جدا، نرگس؛ خزایی، مسعود؛ روحانی، محمد؛ کاشیپور، میثم؛ موحدی، صادق و نیل فروشان، هادی (۱۳۸۷)، بررسی تطبیقی و ترازبایی در نظام‌های آینده‌پژوهی شش کشور - مؤسسه بنیان دانش پژوهان / مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی - مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- ازگلی، محمد؛ پورجباری، پژمان (۱۳۹۵)، درآمدی بر روش‌شناسی مناسب آینده‌پژوهی با رویکرد دفاعی، دانشکده و پژوهشکده دفاعی (دافوس)، فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، ش ۸.
- بلندیان، غلامحسین (۱۳۸۶)، جنبش‌های اجتماعی نوین و امنیت داخلی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه امنیت عمومی.
- جمشیدیان، هادی (۱۴۰۰)، تبیین مواضع مقام معظم رهبری پیرامون امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده امنیت داخلی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.
- چرماک، جی توماس (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، ترجمه سعید خزایی، مریک و کیل‌زاده و علی راه‌نشین، چ ۱، تهران: علم آفرین.
- حسین هاشمی، غلامرضا؛ اکبری، دکتر حسنعلی؛ بازرگانی، محمد؛ نادری خورشیدی، علیرضا (۱۳۸۹)، طراحی الگوی آینده‌پژوهی در توسعه منابع انسانی (مورد: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی)، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- جمالی، علی اصغر (۱۳۹۳)، ارائه الگوی دیده‌بانی هوشمند با توجه به تهدیدات آینده قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیا (ص) معاونت طرح و برنامه و بودجه و امور مجلس آجا - دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری آجا.
- خزایی، سعید. حیدری، امیر هوشنگ. کشاورز ترک، عین اله. (۱۳۹۴). طراحی الگوی آینده‌پژوهانه اسناد سیاست‌گذاری فناوری انقلاب اسلامی. دانشگاه همدان. نشریه علمی - پژوهشی پژوهشنامه انقلاب اسلامی.
- خزایی، سعید؛ الهی، ایرج (۱۳۹۲)، عوامل موفقیت در آینده‌نگاری ملی، فصلنامه علمی پژوهشی آینده‌پژوهی، اردیبهشت.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲)، روش تحقیق در مدیریت. نشر فوران.
- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۹۲)، روش‌های تحقیق در علوم انسانی، چ ۸، تهران: مؤسسه انتشارات یادواره کتاب.
- پدرام، عبدالرحیم؛ احمدیان، مهدی. (۱۳۹۴)، آموزه‌ها و آموزه‌های آینده‌پژوهی، انتشارات مؤسسه افق آینده‌پژوهی راهبردی.

- کرامت‌زاده، عبدالمجید؛ آقایی‌پور، مهتاب؛ احمدی، محمد؛ تقوی گل‌سفیدی، حسین؛ جدا، نرگس؛ خزاییلی، مسعود؛ روحانی، محمد؛ کاشی‌پور، میثم؛ موحدی، صادق؛ نیل‌فروشان، هادی (۱۳۸۷)، بررسی تطبیقی و ترازبایی در نظام‌های آینده‌پژوهی شش کشور، پیشنهاد نظام مناسب برای آینده‌نگاری در ایران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- ملایری، فرهاد (۱۳۹۳)، بررسی و تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در ندادجا - معاونت طرح و برنامه‌بودجه و امور مجلس - دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری.
- مینتزیبرگ، هنری؛ و همکاران نام همکاران ذکر شود (۱۳۸۴)، جنگل استراتژی، ترجمه محمود احمدپور داریانی، انتشارات پردیس.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۵)، درآمدی بر ابعاد و مظاهر تهدیدات - انتشارات راشا.
- -مهری، عباس (۱۳۸۱)، بررسی مفهوم امنیت ملی و تأثیر آن در توسعه پایدار، فصلنامه مطالعات دفاعی راهبردی، ش ۱۵ دعا، زمستان.
- ضمیری، محمود (۱۳۹۴)، بررسی و تدوین مدل آینده‌پژوهی در نراجا - معاونت طرح و برنامه‌بودجه و امور مجلس - دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری آجا.
- شیری، محمدرضا؛ بهشتی، مهدی (۱۳۹۸)، آینده‌پژوهی تهدیدات اجتماعی استان همدان تا افق سال ۱۴۰۸، فصلنامه دانش انتظامی همدان، ۶(۲۱).
- زهدی، یعقوب (۱۳۹۴)، سیاست دفاعی، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- یوسفی، رضا (۱۳۹۴)، بررسی و تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در نهاجا - معاونت طرح و برنامه‌بودجه و امور مجلس آجا - دبیرخان، شورای عالی تحقیقات نظری آجا.
- لیندگران، ماتس؛ باند هولد، هانس (۱۳۹۰)، طراحی سناریو - پیوند بین آینده و راهبرد، ترجمه عبدالعزیز تاتار، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- عرفانی راد، بهرام (۱۳۹۴)، تحقیق دکتری تبیین رویکرد تأمین اجتماعی در دولت اسلامی و نقش آن در خنثی‌سازی تهدیدات نرم اقتصادی «دانشکد مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، استاد راهنما: دکتر الیاس نادران.
- جانوتسی، ماریا؛ سایپو، بارتولومئو (۱۳۹۴)، آخرین پیشرفت‌ها در روش‌شناسی‌های آینده‌نگاری، ترجمه سینا و محمدمامین فقیه و فرهاد نظری‌زاده، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- وندل، بل (۱۳۹۱)، مبانی آینده‌پژوهی، ترجمه مصطفی تقوی و محسن محقق.
- ملکی فر، عقیل (۱۳۸۶)، «بررسی و تبیین شاخص‌های طراحی در مدیریت آینده‌نگر»، پروژه تحقیقاتی، تهران: وزارت دفاع.
- قربانی، سعید (۱۳۹۳)، آینده‌پژوهی و پلیس، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
- خزایی، سعید؛ پدرام، عبدالرحیم (۱۳۸۸)، راهنمای گام‌به‌گام آینده‌پژوهی راهبردی، رویکردی بر رویکردها و روش‌ها، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

- خزایی، سعید (۱۳۸۸)، روش‌های آینده‌نگری. ج ۱، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- خزایی، سعید؛ محمودزاده، امیر (۱۳۹۲)، آینده‌پژوهی، اصفهان: علم آفرین.
- چرماک، جی توماس (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو. ترجمه سعید خزایی؛ مریک وکیل‌زاده و علی راه‌نشین، چ ۱، تهران: علم آفرین.
- خزایی، سعید؛ الهی، ایرج (۱۳۹۲)، عوامل موفقیت در آینده‌نگاری ملی، فصلنامه علمی پژوهشی آینده‌پژوهی، اردیبهشت.
- خزایی، سعید؛ حیدری، امیر هوشنگ؛ کشاورز ترک، عین‌الله (۱۳۹۴)، طراحی الگوی آینده‌پژوهانه اسناد سیاست‌گذاری فناوری انقلاب اسلامی، دانشگاه همدان، نشریه علمی - پژوهشی پژوهشنامه انقلاب اسلامی.
- پدرام، عبدالرحیم (۱۳۹۳)، آینده‌پژوهی در یک نگاه، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
- ملکی‌فر، عقیل (۱۳۸۶). «بررسی و تبیین شاخص‌های طراحی در مدیریت آینده‌نگر»، پروژه تحقیقاتی. تهران: وزارت دفاع.
- غفاریان، وفا؛ کیانی، غلامرضا (۱۳۹۰). استراتژی اثربخش. ج ۶، تهران: انتشارات سازمان فرهنگی فرا.
- علی‌احمدی، علیرضا؛ غفاریان، وفا (۱۳۸۵)، بررسی علل شکست برنامه‌ریزی استراتژیک و ارائه دو نظریه جدید، سازمان مدیریت صنعتی.
- مبینی دهکردی، علی؛ حیدری، حامد (۱۳۹۳). مبانی دانش محیط‌شناسی راهبردی، انتشارات صفار.
- رونی، کورتیس (۱۳۹۱)، نقاط اشتراک برنامه‌ریزی استراتژیک و مطالعه آینده‌پژوهی، ترجمه محمد شهرکی و فرهاد آریایی‌جو، فصلنامه مطالعات آینده‌پژوهی، پاییز.
- ابراهیمی لویه، عادل (۱۳۹۴)، آینده‌پژوهی انتظامی با تأکید بر مسایل انتظامی و امنیتی استان قزوین، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان قزوین.

ب - منابع لاتین

- J, Dator. (۱۹۹۶). Futures studies as applied knowledge, In: Richard Slaughter (Ed.), New Thinking for a New Millennium, London: Routledge.
- NATO, Future Force Concept, Development, Concepts and Doctrine Centre, Joint Concept Note (JCN) ۱/۱۷, dated July ۲۰۱۷,
- NATO UNCLASSIFIED, GENERAL DENIS MERCIER, STRATEGIC FORESIGHT ANALYSIS, (۲۰۱۷) REPORT
- STRATEGIC FORESIGHT IN THE GERMAN ARMED FORCES, Bundeswehr Office for Defence Planning, (۲۰۱۷), www.planungsamt.bundeswehr.de
- Slaughter RA, (۱۹۹۹), Futures for the Third Millennium: Enabling the Forward View, Prospect Media, Sydney
- Maj R.D. Dove, (۲۰۱۲), STRATEGIC FORESIGHT IN CANADIAN FORCES, Canadian Forces Colleg, JCSP ۳۸, Master of Defence Studies

- Rohrbeck, René (۲۰۱۱) Corporate Foresight Towards a Maturity Model for the Future Orientation of a Firm, Publisher: Physica-Verlag.
- Inayatullah, Sohail. (۲۰۰۷) Questioning the Future (Methods and Tools for Organizational and Societal Transformation), Tamkang University, ۳rd Ed.
- Malaska, Pentti. (۲۰۰۳). Futures and Penetration to the Futures, Acta Futura Fennica, Helsinki, pp